

Швець І.Б., д.е.н, професор,
проректор з міжнародної роботи
Донецький національний технічний університет
ORCID ID 0000-0001-7386-3286

irina_shvets13@ukr.net

Следь О.М., к.е.н, доцент, докторант кафедри
менеджменту
Донецький національний технічний університет
ORCID 0000-0001-9663-4937

oleksandra.sled@ukr.net

Ляшок Я.О., д.е.н, доцент, ректор
Донецький національний технічний університет
ORCID ID 0000-0002-7643-8485

iaroslav.liashok@donntu.edu.ua

Мирошниченко Г.Б., старший викладач кафедри
менеджменту

Донецький національний технічний університет
ORCID 0000-0003-1530-3672

hanna.myroshnychenko@donntu.edu.ua

Проблематика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні

Анотація. Розглянуто підхід до формування системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на основі урахування їх потреб та визнаних міжнародних принципів. Досліджено роль та сформульовано визначення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовано першочергові та другорядні потреби внутрішньо переміщених осіб, умови їх перебування у місцях поселення. Запропоновано систему соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, яка ґрунтується на міжнародних правових нормах і внутрішніх можливостях держави та поєднує заходи, спрямовані на задоволення існуючих потреб переселенців.

Ключові слова: соціальний захист населення, внутрішня вимушена міграція, внутрішньо переміщена особа (ВПО), потреби ВПО, система соціального захисту ВПО.

Shvets I., Doctor of Economics, Professor,
Vice-Rector for International Relations
Donetsk National Technical University
ORCID ID 0000-0001-7386-3286

irina_shvets13@ukr.net

Sled O., PhD in Economics, Post-doctoral Student,
Associate Professor, Department of Management
Donetsk National Technical University
ORCID 0000-0001-9663-4937

oleksandra.sled@ukr.net

Liashok Y., Doctor of Economics, Associate Professor,
Rector

Donetsk National Technical University
ORCID ID 0000-0002-7643-8485

iaroslav.liashok@donntu.edu.ua

Myroshnychenko G., Senior Lecturer,
Department of Management
Donetsk National Technical University
ORCID 0000-0003-1530-3672

hanna.myroshnychenko@donntu.edu.ua

The Issue of Social Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine

Annotation. The approach to the formation of internally displaced persons social protection system on the basis of their needs is considered. The role and the definition of the of internally displaced persons social protection system are formulated. The primary and secondary needs of internally displaced persons, conditions of their stay in settlements are analyzed. Paper proposes the system of social protection of internally displaced persons, which is based on international legal norms and internal capabilities of the state, and combines measures aimed at satisfying the existing needs of migrants.

Keywords: social protection, internal forced migration, internally displaced persons (IDPs), the needs of IDPs, the social protection of IDPs.

Одним з найбільш складних наслідків тривалого військово-політичного конфлікту на сході України виявилася проблема масової внутрішньої вимушеної міграції, в результаті якої сформувалася нова для країни соціально-вразлива категорія населення – внутрішньо переміщені особи (ВПО). Починаючи з 2014 р. чисельність внутрішніх вимушених мігрантів в Україні поступово зростає, і на початок 2016 р. воно сягнуло близько 1750 тис. осіб [1, с. 15]. Тобто, як найменше півтора мільйони громадян в Україні безпосередньо постраждали від конфлікту, внаслідок якого були вимушені покинути своє житло та розпочати життя з початку в різних куточках країни. Вимушена міграція позбавляє людей не тільки житла, але й стабільності, сімейного добробуту, часто призводить до втрати джерел доходів та безпосереднім чином впливає на психологічний стан переселенців. Побороти ці явища, в більшості випадків, самотійно людина не здатна, оскільки вони визначаються об'єктивними соціально-економічними та політичними факторами, які майже не залежать від волі особи. Але зважаючи на суттєвий вплив зазначених обставин на соціальну стабільність суспільства в цілому, держава має взяти на себе певну відповідальність за їх настання і створити повноцінну систему соціального захисту ВПО.

У загальному сенсі соціальний захист населення – це діяльність держави, спрямована на дотримання прав людини та задоволення її соціальних потреб з метою забезпечення процесу формування та розвитку повноцінного суспільства. Згідно із чинним законодавством України, соціальний захист визначається як система державних гарантій щодо забезпечення прав громадян на соціальну допомогу і підтримку у зв'язку з постійною та тимчасовою непрацездатністю, хворобою, безробіттям та в інших випадках, які передбачені законами України [2]. Система соціального захисту містить комплекс економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою в першу чергу для підтримки незахищених верств населення, до яких безумовно можна віднести внутрішньо переміщених осіб.

Розробці механізму соціального захисту внутрішньо переміщених осіб має передувати дослідження реальних умов перебування мігрантів у місцях переселення, фінансового стану, статусу зайнятості, а також виявлення їх житлових, побутових, соціальних та психологічних потреб. Дослідження стану та умов переселення ВПО свідчить про те, що громадяни, які вимушені були покинути власне житло, залишити більшість майна й налагоджений побут на непідконтрольній Уряду України території та змінити місце проживання, у повній мірі зазнають незахищеність, необлаштованість та незадоволеність умовами життя. У вимушеного переселенця одночасно виникає весь комплекс потреб, які зазвичай людина задовольняє поступово, протягом доволі тривалого періоду свого життя: пошук житла та можливостей для працевлаштування або відкриття власного бізнесу, повноцінне налагодження побуту (необхідність заново придбати як побутові дрібниці, так і речі тривалого користування), влаштування дітей у дитячі садочки, школи, повноцінна соціальна інтеграція до приймаючої громади. Усі потреби ВПО, можна розділити на дві групи: першочергові (відчувають близько половини респондентів, або значно більше) та другорядні (актуальні в середньому для чверті респондентів та менше). Серед першочергових потреб виділено такі невід'ємні складові повноцінного життя, як фінансова, гуманітарна, житлова та медична нужди; до другорядних віднесено соціальну, юридичну, культурну та політичну потреби (рис.1) [3].

Рисунок 1 – Оцінка потреб ВПО

Результати соціологічних досліджень свідчать про те, що протягом п'яти років безперервної внутрішньої вимушеної міграції в Україні більшість проблем, пов'язаних із соціальним захистом переселенців та задоволенням їх життєвих потреб, залишаються досі невирішеними. Спроби та зусилля, яке додає влада України для розробки та реалізації різноманітних заходів стосовно внутрішнього переміщення, часто виявляються неефективними та такими, що не призводять до покращення або стабілізації ситуації. Очевидно, державі бракує досвіду у розв'язанні подібних питань, тому багато рішень та дій приймаються необачно, під впливом миттєвих подій або окремих факторів, без прогнозування результатів. Незважаючи на те, що на вимоги Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів щодо окремих аспектів соціального захисту ВПО, багато питань не втрачають своєї актуальності. Основним національним документом стосовно захисту вимушених переселенців є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4], який було прийнято у відповідь на заклик УВКБ ООН щодо якнайшвидшого прийняття нового законопроекту, який регулюватиме питання дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [5].

Зниження напруги в суспільстві та досягнення гідних соціально-економічних показників в Україні є можливим лише за умов запозичення світового досвіду регулювання внутрішньої вимушеної міграції, дотримання міжнародних принципів та формування на цих засадах власної ефективної системи соціального захисту ВПО. Систему соціального захисту ВПО слід визначити, як комплекс соціально-економічних і правових гарантій, який покликано забезпечити дотримання прав людини, а також створити нормальні умови їх існування та задоволення соціальних потреб в процесі та після переміщення. Соціальний захист ВПО може бути реалізовано як шляхом організаційних та фінансових заходів, що виконуються безпосередньо державою, так і сприянням здійсненню таких заходів громадськими та іншими недержавними організаціями.

Першочергові заходи в рамках системи соціального захисту ВПО мають бути спрямовані на вирішення первинних потреб переселенців, а саме житлової та фінансової. Інтеграція переселенців до місцевих громад є можливою лише за умов наявності житла та фінансових ресурсів для життєдіяльності. Це головна і невід'ємна передумова налагодження життя, бо тільки після вирішення цих проблем людина може відчувати потреби вищого ступеня. Фінансові потреби ВПО можуть бути задоволені шляхом створення сприятливих умов для працевлаштування переселенців або сприяння та підтримки організації підприємницької діяльності. Додатковим джерелом забезпечення фінансових потреб переселенців має бути матеріальна допомога від держави та недержавних організацій. Наразі законодавством України передбачено виплату пенсій, адресної допомоги та належних соціальних виплат переселенцям, постійно переглядаються та удосконалюються шляхи нарахування та отримання зазначених видів виплат. Проте і досі існує багато недопрацювань, розбіжностей та неточностей у цьому процесі, не кажучи вже про вкрай недостатній розмір адресної допомоги.

Заходи із забезпечення вторинних потреб є другорядними та передбачають організацію соціальної підтримки ВПО. Держава має гарантувати дотримання усіх конституційних прав та свобод переселенців та забезпечити необхідні умови для їх реалізації на місцях. Необхідним є впровадження комплексу соціального обслуговування ВПО, який передбачає надання вільного доступу до освіти, у тому числі вищої, медичного сервісу, отримання соціальних послуг інших державних закладів. При цьому необхідно враховувати уразливий стан переселенців й об'єктивне обмеження їх ресурсів, і окрім конституційних гарантій передбачити можливість надання додаткових пільг та спрощених умов для реалізації своїх прав та свобод. Вагомою частиною системи соціального захисту ВПО є заходи, спрямовані на сприяння соціальній, психологічній та ментальній адаптації переселенців до приймаючих громад. Очевидно, що на сьогоднішній день існують як відкриті, так і латентні конфлікти між переселенцями та місцевими жителями, для розв'язання та уникнення яких необхідно впроваджувати заходи з культурного єднання, посилення духу патріотизму та підвищення рівня національної самосвідомості.

Державний механізм соціального захисту ВПО має ґрунтуватися на міжнародно визнаних принципах захисту переміщених осіб, враховувати географічну, демографічну та соціо-психологічну специфіку внутрішньої вимушеної міграції в Україні, виходити з реальних економічних, правових та організаційних можливостей держави, та бути спрямованим на задоволення актуальних потреб переселенців. Такий механізм має бути підкріплено відповідним нормативно-правовим забезпеченням, яке регулює всі можливі аспекти внутрішньої вимушеної міграції, переміщення, перебування та соціального захисту ВПО. Окрім директив, обов'язкових заходів та нормативних інструментів механізм має передбачати додаткові постійні та одноразові програми та заходи з підтримки ВПО. Реалізації механізму має сприяти організована діяльність усіх державних служб, соціальних закладів та установ, а також добра воля місцевих, національних та міжнародних громадських організацій і окремих відповідальних представників громади (меценатів та волонтерів).

Список використаних джерел:

1. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах» [Електронний ресурс]. / За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей Київ, 2016. – Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 23, ст.121 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>
3. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них [Електронний ресурс] // Дослідження МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я». – 2015. – Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
5. Повідомлення Медіа-Центру / УВКБ ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1335-agentstvo-onn-u-spravakh-bizhentsiv-zakliae-prijnyati-u-najshvidshij-termin-zakonodavstvo-shcho-zabezpechit-zakhist-vnutrishno-peremishchenikh-osib-v-ukrajini>